

KULTURA I JĘZYK FRANCUSKI JAKO INSTRUMENTY ODDZIAŁYWANIA FRANCJI I ICH WPŁYW NA PAŃSTWA POSTKOLONIALNE

Streszczenie: We francuskiej dyplomacji na określenie wpływów kulturalnych Francji używa się pojęcia *rayonnement culturelle de la France*, czyli oddziaływanie, promieniowanie kulturalne Francji. Francja wychodziła z założenia, że polityka językowa jest elementem realizowanej misji cywilizacyjnej. System edukacyjny towarzyszył rozprzestrzenianiu politycznej i ekonomicznej dominacji mocarstw europejskich. Skutki imperializmu językowego mocarstw kolonialnych są tak głębokie, że w kwestiach kulturowych imperializm i kolonializm wyrządziły więcej szkód niż w sprawach politycznych czy gospodarczych.

Słowa kluczowe: kultura, język francuski, oddziaływanie Francji, państwa postkolonialne

WSTĘP

Związki kulturalne we współczesnych stosunkach międzynarodowych są elementem polityki zagranicznej państwa. Francja w swojej polityce zagranicznej kieruje się swoistym rozumieniem interesu narodowego, którego celem jest budowa wielkości „grandeur” Francji, jednym z istotnych jej elementów jest kultura i język francuski.

1. KULTURA I JĘZYK FRANCUSKI JAKO INSTRUMENT ODDZIAŁYWANIA KULTURALNEGO FRANCJI

We francuskiej dyplomacji na określenie wpływów kulturalnych Francji, używa się pojęcia „*rayonnement culturelle de la France*”, czyli oddziaływanie, promieniowanie kulturalne Francji².

¹Karolina Julia Helnarska – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o bezpieczeństwie, Kierownik Katedry Bezpieczeństwa Międzynarodowego - Instytut Studiów Strategicznych - Wydział Bezpieczeństwa Narodowego w Akademii Sztuki Wojennej. Afiliacja - Wydział Bezpieczeństwa Narodowego, Akademia Sztuki Wojennej. [0,81 arkusza wydawniczego].

² patrz np.: *Rapport d'information Au nom de la commission des Affaires culturelles et de la commission des Affaires étrangères, de la defense et des forces armées sur la réforme de l'action culturelle extérieure. Le rayonnement culturel international: une ambition pour la diplomatie française*, le numero 458 (2008-2009), 10 juin 2009.

Dzięki swojemu dziedzictwu historycznemu, w tym i kulturowemu, Francja odgrywała istotną rolę „bycia promotorem dorobku cywilizacyjnego”, czyli ma za zadanie rozprzestrzenianie wartości uniwersalnych, które swój rodowód wywodzą z francuskiego Oświecenia i Rewolucji Francuskiej z 1789 roku. Chodzi przede wszystkim o pokój, wolność, równość, sprawiedliwość, demokrację, prawa człowieka.

Pojęcie „oddziaływanie Francji” w znaczeniu politycznym i kulturalnym narodziło się we Francji w latach 1880 – 1889. W 1880 roku pojawia się słowo „frankofonia” w książce „Francja, Algieria i kolonie” użyte przez Onésime’a Reclusa, po raz pierwszy, w celu obliczenia osób posługujących się językiem francuskim na świecie. Ich liczbę w 1880 roku szacowano na 47 825 000. Słowo „frankofonia” pojawia się także w publikacjach O. Reclusa w odniesieniu do analizy i popierania francuskiego kolonializmu, definiując frankofonów jako *wszystkich, których przeznaczeniem jest lub wydaje się być, pozostać lub stać się uczestnikami języka francuskiego*³. Afryka staje się kluczem do zrozumienia rozwoju pojęcia „oddziaływania Francji”. W momencie, gdy narodziła się idea frankofonii, gdy pojawiają się egzaltowane przemówienia o potędze francuskiej jaka zostanie rozwinięta w Afryce, pojawia się idealna sposobność i miejsce, gdzie Francja może oddziaływać i promieniować. Afryka stała się istotnym obszarem działań handlowych i dyplomatycznych. Każde z państw poszukiwało sposobu na umocnienie swojej władzy. Język i kultura były jednym z istotnych instrumentów poddania ludności kolonialnej francuskim wpływom.

W przeszłości Francja i jej potencjał wojskowy, gospodarczy i kulturowy odgrywał znaczącą rolę w Europie, na świecie. Pozwalało to na osiągnięcie przez nią dużych wpływów politycznych i kulturowych. Współczesnym państwom coraz bardziej zależy na tworzeniu, kreowaniu swojego pozytywnego wizerunku. Kultura może być elementem tego wizerunku. Państwa poprzez kulturę wzmacniają swoją pozycję.

Kultura od dawna jest także przez niektóre państwa traktowana jako istotne podłoże ich oddziaływania, wpływania ekonomicznego. Francja jest pionierem, inicjatorem w tym obszarze. Już od Franciszka I, prowadzona przez niego dyplomacja kulturalna i handlowa była ściśle ze sobą powiązana. Traktaty podpisywane przez niego z Sulejmanem Wspaniałym stanowiące akty obustronnych przywilejów (handlowych) bez dyskryminacji jakiegokolwiek ze stron, spowodowały, iż Lewant stał się uprzywilejowanym terenem współpracy zarówno handlowej, jak i kulturalnej. Francuscy konsulowie i ambasador Francji w Konstantynopolu byli gwarantami zabezpieczenia interesów handlowych i religijnych wspólnoty katolickiej w Imperium Otomańskim. Także specjalne trybunały ustanawiające reguły ochrony kupców przebywających lub

³ M. Tétu, *La Francophonie – histoire, problématique, perspectives*, Montréal 1992, s. 35.

będących tranzytem przez państwa Lewantu, kongregacje religijne nie zaniechały na tym obszarze działań polegających na otwieraniu szkół, umożliwiających zdobycie znajomości języka francuskiego. Kształtowały one jednostki „w duchu Francji”, przede wszystkim były to dzieci lokalnych elit. Tak się narodziła praktyka działań frankofońskich, chociaż pojęcie to pojawiło się dopiero w XIX wieku. Pokazuje to jak zewnętrzna polityka kulturalna państwa może poprzedzać, towarzyszyć działaniom dyplomacji ekonomicznej. Kultura może przyczyniać się do „otwierania się” na działania ekonomiczne danego państwa wobec innego państwa. Może się to odbywać na wiele sposobów. Działania kulturalne mogą poprzedzać działania ekonomiczne, mogą je ułatwiać, wspierać, podtrzymywać. Francuska polityka traktuje kulturę jako umożliwiającą korzystne oddziaływanie na otoczenie ekonomiczne, w którym przychodzi jej działać. Ukształtowanie tej zasady działania ma swoje korzenie w epoce kolonialnej. Francuskie jednostki kulturalne ujmują tą zasadę poprzez następujący schemat działania: znajomość języka i francuskiej kultury umożliwia poznanie zwyczajów francuskich, te zwyczaje są motorem zakupywania francuskich produktów. Ci, którzy znają Francję, Francuzów stają się jej partnerami, klientami gospodarczymi⁴.

Francuska polityka pomocy rozwojowej zorganizowana po uzyskaniu niepodległości przez jej kolonie oparta jest w wielu aspektach na podobnych celach. Zachowanie francuskiego systemu szkolnictwa, nauczanie języka francuskiego, rozwijanie współpracy między uniwersytetami, wspieranie reform, ich finansowanie powoduje oparcie m.in. infrastruktury administracyjnej, prawnej na modelu francuskim. Umożliwia to ułatwianie współpracy i podejmowania wspólnych działań na wielu płaszczyznach. Roger Seydoux, dyrektor ds. kulturalnych w latach 1957-1960 nakreślił misję Francji jako *potrzebę wzmocnienia pozycji języka francuskiego, kultury francuskiej w tych państwach, w celu otwarcia ich na nasze oddziaływanie (...) rozwijanie współpracy kulturalnej, technicznej biorąc pod uwagę priorytetowe kierunki francuskiej zagranicznej polityki kulturalnej*⁵.

Francuski minister kultury Jack Lang wypowiedział się na temat roli, oddziaływania między ekonomią a kulturą. Według niego *kultura jest motorem wzrostu gospodarczego, przyczynia się do tworzenia miejsc pracy, jest miejscem innowacji dla społeczeństwa opartego na wiedzy i nowych technologiach, jest głównym czynnikiem lokalnego rozwoju terytoriów. (...) W dobie globalizacji trzeba więc wspierać francuskie produkty kulturalne. W obszarze francuskiej pomocy*

⁴ M. Roselli, *Le projet politique de la langue française. Le rôle de l'Alliance française*, "Politics", le numéro 36, 1996, s.73,94.

⁵ D. Coste, *Aspects d'une politique de diffusion du français, langue étrangère depuis 1945*. Matériaux pour une histoire, Paris 1984, s.225.

gospodarczej istotną rolę odgrywają francuskie programy kulturalne np. francuskie działania kulturalne wobec państw Afryki⁶.

Francja będąca symbolem swojej kultury, swojego języka, nauczania jego za granicą jest podstawą jej dyplomacji kulturalnej. Sieć jednostek kulturalnych zajmujących się nauczaniem języka francuskiego za granicą odgrywa bardzo istotną rolę w obecności, wpływie, oddziaływaniu Francji na świecie.

Język francuski należy do języków międzynarodowych, co potwierdza jego obecność geograficzna a przede wszystkim z powodów jego oddziaływania politycznego i kulturalnego. Szacuje się, iż około 175 milionów ludzi na świecie posługuje się językiem francuskim. Zajmuje on dziewiąte miejsce wśród najczęściej posługującym się językiem, jest wraz z językiem angielskim, obecny na pięciu kontynentach.

Tabela 1. Liczba osób posługująca się językiem francuskim według kontynentów w 2010 roku (nie wliczając Francji)

Europa	Ameryka	Afryka	Azja	Oceania	Ogółem
-13,6%	-9,6%	+61,9%	+48,8%	+28,8%	+29%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Rozłożenie geograficzne frankofonów jest ściśle związane z historią Francji, w szczególności jej podbojami kolonialnymi. Język francuski ma statut języka oficjalnego w prawie trzydziestu państwach. Nie oznacza to, iż społeczeństwa tych państw są w pełni frankofońskie ale, że w ich systemach edukacyjnych jest obecny język francuski lub te systemy oparte są na modelu francuskim.

Język francuski jest jednym językiem oficjalnym w 12 państwach (% tzw. rzeczywistych frankofonów).

W Afryce: Benin (8,8%), Burkina Faso (5%), Kongo (30%), Wybrzeże Kości Słoniowej (22%), Gabon (80%), Gwinea (5,4%), Mali (8,2%), Niger (9%), Senegal (10%), Togo (30%).

W Europie: Francja, Monako.

Światowe tendencje demograficzne wskazują, iż nastąpi znacząca rekonfiguracja wskaźników populacji. Świat frankofoński również podlega i będzie podlegał tym zmianom.

Według badań opublikowanych w „*Quebeckich Zeszytach dotyczących demografii*” można ocenić, iż przestrzeń frankofońska, definiowana jako obszar państw, w których język francuski jest językiem oficjalnym, w 2000 roku liczyła ona 300 mln osób, natomiast w 2025 roku liczba ta będzie wynosić 0,5 mld osób a w

⁶M.-Ch. Kessler, *L'aport de la culture à la diplomatie économique*, „Géoéconomie”, hiver 2010-2011.

2050 roku przekroczy 650 mln. Przyszłość przestrzeni frankofońskiej opierać się będzie na państwach Południa, w szczególności w Afryce⁷.

Według tych samych badań, wskazuje się, iż liczba osób mówiących w języku francuskim wynosiła 175 mln w 2000 roku, a przewiduje się, iż w kolejnych latach wzrośnie i osiągnie 680 mln. Podkreśla się jednocześnie, iż niezbędne, aby osiągnąć ten wynik będzie kontynuowanie wdrażania proponowanych przez Francję programów edukacyjnych w państwach Południa, zwłaszcza w Afryce, w państwach, w których nauczany jest już język francuski. Frankofoni, którzy reprezentowali w 2000 roku mniej niż 3% ogólnej populacji na świecie, w połowie XXI wieku mogą stanowić ponad 7% populacji na świecie. Wskazuje się również, iż w Afryce, w której w 2000 roku połowę ludności stanowili frankofonii, w 2050 roku może to być już ponad 84% osób mówiących po francusku⁸.

2. WSPÓŁPRACA KULTURALNA FRANCJI Z PAŃSTWAMI AFRYKI SUBSAHARYJSKIEJ

Współpraca kulturalna w tym regionie ma podłoże geopolityczne i historyczne. Francja jest obecna, wręcz zakorzeniona w Afryce Subsaharyjskiej od kilku stuleci. Relacje między Francją i Afryką są bardzo intensywne a obecność Francji w tym regionie wyraża się w rozbudowanej sieci przedstawicielstw dyplomatycznych, gospodarczych a przede wszystkim kulturalnych.

Po dekolonizacji Francja pozostała aktywna na obszarze swoich byłych kolonii. Podejmuje ona działania mające na celu zacieśnianie współpracy ze swoimi byłymi koloniami i stworzenia „silnego organizmu politycznego, gospodarczego i kulturalnego” skupionego wokół Francji poprzez kulturę i język francuski. W okresie od czerwca 1960 roku do lipca 1963 roku, Francja zawarła około trzydziestu porozumień kulturalnych między nowymi republikami afrykańskimi. Te porozumienia można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą z nich tworzyły tzw. „porozumienia o współpracy kulturalnej”⁹, miały one na celu współpracę w obszarze nauczania podstawowego, średniego, technicznego oraz badania

⁷ R. Marcoux, M.Gagné, *La francophonie de demain: essai de mesure de la population appartenant à la francophonie d'ici 2050*, "Cahiers québécois de démographie, volume 32, le numéro 2, automne 2003.

⁸ *Ibidem*.

⁹ W przypadku Kamerunu – konwencja kulturalna.

naukowe i wymiana kulturalna¹⁰. Drugą kategorię tworzyły porozumienia oparte wyłącznie na współpracy w obszarze szkolnictwa wyższego¹¹.

Porozumienia o współpracy kulturalnej zawierały następujące postanowienia:

- utworzenie na terytorium danego państwa biblioteki, instytutu, centrum kulturalnego;
- organizowanie staży, wymian młodzieży szkolnej, studenckiej w różnych dziedzinach np., nauka, sztuka czy sport;
- dostęp i przepływ materiałów edukacyjnych, dóbr kultury takich jak książki, materiały audiowizualne, czasopisma itp.¹².

W porozumieniach tych rządy państw zobowiązywały się do „ustanowienia wspólnych jednostek kulturalnych, w celu rozwijania ich wzajemnych relacji kulturalnych”. Takie wspólne jednostki – Wspólny Dom Kultury, stanowiące centra wymiany idei i ludzi, zostały ustanowione w tamtym okresie w następujących państwach: Wybrzeże Kości Słoniowej, Nigerii¹³.

Na podstawie porozumień o współpracy kulturalnej zostały utworzone Francuskie Centra Kultury w Yaoundé w Kamerunie w 1962 roku, w Ouagadougou w Burkina Faso w 1963 roku, była to pierwsza takiego typu jednostka kulturalna w tym państwie. W 1963 roku w Togo zostaje otwarta francuska biblioteka, która obecnie znajduje się w strukturze Francuskiego Centrum Kultury.

Francuskie Centra Kultury są w tamtym okresie ustanawiane w państwach afrykańskich, które uzyskały niepodległość. Francja chce w ten sposób utrzymać lub jeszcze bardziej wzmocnić bliskie relacje dyplomatyczne. W tym celu zostaje także powołane specjalne Ministerstwo ds. Współpracy. Zostaje ustanowiona w ramach ministerstwa Dyrekcja ds. Kulturalnych i Społecznych, która składa się z Poddyrekcji ds. nauczania i kształcenia; Poddyrekcji ds. działań kulturalnych oraz Poddyrekcji ds. zdrowia publicznego i działań społecznych. Istotną płaszczyzną umacniania francuskich wpływów w tym regionie jest język i kultura francuska. Francja obawia się, że byłe kolonie mogą odrzucić języka kolonizatora, co miało miejsce na przykład w Gujanie, gdzie w systemie szkolnictwa w okresie rządów Sékou Touré, język francuski nie był nauczany¹⁴.

Działania Francuskich Centrów Kultury opierały się na:

¹⁰ Porozumienia o współpracy kulturalnej pomiędzy Francją a Republiką Środkowej Afryki (13.08.1960r.); Kongiem (15.08.1960r.); Czadem (15.08.1960r.); Kamerunem (13.11.1960r.); Wybrzeżem Kości Słoniowej (24.04.1961r.); Nigerią (24.04.1961r.); Mali (9.03.1962), Gwineą (22.05.1963r.); Togo (10.07.1963r.)

¹¹ G.Feuer, *Les accords culturels passés par la France avec le nouveaux Etats d'Afrique noire et Madagascar*, "Annuaire français de droit international", volume 9, 1963, s.890.

¹² *Ibidem*, s.898.

¹³ *Ibidem*, s.900-901.

¹⁴ B. Pinau, *L'action artistique de la France dans le monde*, Paris 1998, s.107.

- organizowaniu kursów języka francuskiego;
- realizowanie przyjętych programów kulturalnych poprzez organizowanie m.in. spektakli, spotkań z lokalnymi artystami;
- zbieraniu informacji, dokumentacji o Francji¹⁵.

Podstawowym zadaniem Francuskich Centrów Kultury, funkcjonujących za granicą jest nauczanie języka francuskiego. Jeśli chodzi o Centra znajdujące się w państwach afrykańskich, a przede wszystkim w państwach w Afryce tzw. frankofońskiej (Senegal, Mali, Gujana, Burkina Faso, Wybrzeże Kości Słoniowej, Togo, Benin, Nigeria, Czad, Afryka Środkowa, Kamerun, Gabon, Demokratyczna Republika Konga, Kongo) nie jest to już zadanie najważniejsze¹⁶.

Są to państwa, w których język francuski jest językiem urzędowym lub funkcjonującym obok różnych dialektów. Język francuski jest „spadkiem” po kolonizacji. Jest językiem elit, językiem używanym w administracji państwowej. Jak stwierdziła prezydent J. Chirac podczas oficjalnego otwarcia jednego z Centrów w Le Cap, iż *język francuski stał się językiem afrykańskim, wektorem solidarności, dobrego porozumienia, który zaoferował im więcej niż jakikolwiek inny język. (...) francuszczyzna jest wspólną własnością Francuzów i mieszkańców Afryki*¹⁷.

Nauczanie języka francuskiego w tym regionie miało za zadanie przenoszenie różnorodnych idei z Francji, wyrobienia wśród młodych Afrykańczyków, mogących w przyszłości pełnić istotne funkcje w administracji państwowej swoich państw czy na arenie międzynarodowej, spojrzenia na Francję i jej żywotne interesy. Rząd Francji angażował się także w opracowanie planów kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego, aby absolwenci szkół, którzy podjęliby kontynuowanie nauki w którejś z francuskich szkół wyższych, mogliby znacząco wpływać na kształtowanie relacji między swoim państwem a Francją.

Szczególnym przykładem w Afryce Subsaharyjskiej w odniesieniu do funkcjonującej sieci jednostek edukacyjnych i ich oddziałów prowadzących kursy nauczania języka francuskiego jest Senegal. Znajduje się tam 13 tego rodzaju jednostek, ich sieć jest zorganizowana i działa poprzez współpracę z Liceum Jean Mermozza w Dakarze, umożliwiając w ten sposób objęcie nauką języka francuskiego ponad 6,4 tys. uczniów (w tym 3 426 Francuzów, 2 027 Senegalczyków, 936 pozostałe narodowości)¹⁸. Obecnie zadania związane z upowszechnianiem kultury francuskiej, oddziaływania frankofońskiego przejął

¹⁵ *Rapport d'information fait Au nom de la commission des Affaires sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger*, Louis Duvernois, le numero 91, 1 décembre 2004.

¹⁶ Np. we Francuskim Centrum Kultury w Gwinei odbywały się tzw. „kursy nocne” nauczania języka francuskiego.

¹⁷ J. Chirac, *Discours lors de l'inauguration de l'Alliance française et de la reception de la communauté française*, Le Cap, 27 juin 1998.

¹⁸ *La coopération culturelle, scientifique et technique entre la France et au Sénégal*; <http://www.diplomatie.gouv.fr> [dostęp z dnia: 23.10.2015].

Instytut Francuski – Senegal (przejął po Francuskich Centrach Kulturalnych i francusko-senegalskich Alliances w Dakarze i Saint-Louis).

W tych państwach duży nacisk kładzie się na działalność na rzecz oddziaływania kulturalnego Francji poprzez różnorodne inicjatywy. Zależy to w dużej mierze od struktury wewnętrznej w danym Centrum. Generalnie w takich Centrach znajdowały się sale widowiskowe dla minimum 250 osób; sale lub miejsca, w którym można było prezentować wystawy o różnorodnej tematyce; biblioteki, medioteki, ale także kawiarnie. W 1995 roku został ustanowiony „Program modernizacji bibliotek”, funkcjonujących w Centrach Kultury. Miał on na celu stworzenie bogatej bazy dokumentacji o Francji, poprawienia jakości funkcjonowania bibliotek poprzez wprowadzenie nowoczesnych elektronicznych systemów katalogów bibliotecznych.

Istotnym elementem działalności Francuskich Centrów Kultury w tzw. frankofońskich państwach afrykańskich jest rozpowszechnianie kultury francuskiej poprzez tworzenie na przykład mediotek. W Bobo-Dioulasso w Burkina Faso oraz w Libreville w Gabonie znajdują się jedna z najlepiej wyposażonych pod względem technicznym i zasobów mediotek w tym regionie. Biorąc pod uwagę specyfikę działania Francuskich Centrów Kultury w Afryce Saharyjskiej, coraz większy nacisk kładzie się na tzw. „podwójną misję”, czyli przyczynianie się do rozwoju kultury państwa przyjmującego czy innych państw partnerskich tego regionu. Inicjatorem tego typu działań jest na przykład Francuskie Centrum Kultury, mieszczące się w Bamako w Mali, gdzie odbywały się spotkania z afrykańskimi fotografami czy Centrum w Ouagadougou w Burkina Faso, które jest współorganizatorem Międzynarodowego Festiwalu Kina.

W stolicach „frankofońskich państw subsaharyjskich” funkcjonują Francuskie Centra Kultury¹⁹ oraz w niektórych z nich zostały ustanowione dodatkowe centra, pełniące funkcję tzw. „drugich miast” będą to Bobo – Dioulasso w Burkina Faso oraz Douala w Kamerunie. Funkcjonujące tam francuskie instytucje kulturalne nie są instytucjami Alliances Françaises, czyli nie posiadają statusu stowarzyszeń lokalnych. Funkcjonowanie Francuskich Centrów Kultury i Instytutów Francuskich w państwach Afryki Subsaharyjskiej opiera się na podobnych podstawach prawnych²⁰. Ustanowione zostały także dwunarodowe Centra Kultury, w Afryce istnieje ich cztery, w Mozambiku, Namibii, Gujanie oraz w Nigerii. Ich działalność opiera się na innych podstawach prawnych, i tak np. Francusko-Gujańskie Centrum Kultury jest jednostką publiczną powołaną na podstawie prawa gujańskiego, a Francusko-Nigeryjskie Centrum Kultury jest stowarzyszeniem prawa

¹⁹ W Środkowej Afryce i na Wybrzeżu Kości Słoniowej Francuskie Centra Kultury zostało zamknięte po wieloletnim funkcjonowaniu. W 2000 roku podjęto decyzję o ponownym otwarciu Centrum na Wybrzeżu Kości Słoniowej.

²⁰ *Décret 76-832 relatif à l'organisaion financière de certains établissements ou organismes de diffusion culturelle dependant du ministère des affaires étrangères.*

lokalnego, tak jak pozostałe dwunarodowe Centra Kultury w Afryce. Po reformie dotyczącej funkcjonowania francuskich centrów i instytutów kulturalnych na świecie

w niektórych państwach w tym i w Afryce Subsaharyjskiej, ich zadania zostały włączone do nowopowstałych Instytutów Francuskich.

Bardzo ważną rolę w rozwoju współpracy kulturalnej, naukowej i technicznej odgrywają podpisane przez Francję z państwami Afryki Subsaharyjskiej porozumienia ustanawiające partnerstwo np. z Beninem (25 listopad 2005r.); Burkina Faso (2 czerwca 2006r.), Kongo (2 maja 2008r.), Senegal (10 maja 2006r.), Togo (1 wrzesień 2008r.).

Od kwietnia 1998 roku Francja ustanowiła nowe rozróżnienie między państwami, które przynależą do tzw. „strefy wpływu” (państwa Europy Zachodniej) i do tzw. „strefy priorytetowej solidarności”. Ma to wpływ na kształtowanie polityki i jej celów, w tym zagranicznej polityki kulturalnej jaką Francja stosuje wobec tych stref, biorąc pod uwagę kwestie ekonomiczne i rozwojowe. W kwietniu 1998 roku zostaje także powołany Międzyministerialny Komitet ds. współpracy międzynarodowej i rozwoju (*Comité Interministériel d’Aide Au Développement – CICID*). Głównym zadaniem Komitetu jest definiowanie ogólnych priorytetowych celów francuskiej polityki w obszarze pomocy i rozwoju²¹. Określa on zasięg współpracy Francji z „priorytetową strefą solidarności”²². W dniu 11 listopada 2000 roku zostaje powołany Fundusz Solidarności Priorytetowej (*Fond de Solidarité Prioritaire – F.S.P.*) jako narzędzie finansowania wieloletnich projektów wspierających takie działania jak: reformowanie administracji publicznej państwa, współpraca kulturalna i naukowa, w sferze badań, rozwój frankofonii, nauczanie języka francuskiego oraz współpraca w obszarze kształcenie na poziomie szkolnictwa wyższego²³. Projekty finansowane w obszarze współpracy naukowej mają za zadanie m.in. wzmocnienie zdolności zarządzania administracją i restrukturyzację systemu szkolnictwa wyższego jako przykład można wymienić projekt dotyczący modernizacji systemu szkolnictwa wyższego w Beninie²⁴. Był to projekt trwający przez 48 miesięcy (od października 2007 roku), środki finansowe przekazane przez francuskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wynosiły 1,25 mln Euro. Chodziło przede wszystkim o unowocześnienie programów nauczania, wprowadzenie nowych metod kształcenia, zwiększenia możliwości podnoszenia kwalifikacji przez kadre pedagogiczną poprzez ich uczestnictwo w różnorodnych

²¹ *Décret 98-66 portant création du Comité Interministériel de la coopération internationale et du développement*, (J.O.n 31 du 6 février 1998) Komitet ostatni raz zebrał się 5 czerwca 2009 roku.

²² Obecnie z państw Afryki Subsaharyjskiej są to: Benin, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Republika Środkowej Afryki, Kongo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Gabon, Gwinea, Mali, Nigeria, Demokratyczna Republika Konga, Rwanda, Senegal, Czad, Togo.

²³ *Décret 2000-880 portant création du Fonds de Solidarité Prioritaire*.

²⁴ *Appui la restructuration et l’harmonisation de l’enseignement superieur (ARHES)*; http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/FSP_Benin2.pdf [dostęp z dnia: 23.10.2015].

szkoleniach, kursach. Francuska Agencja ds. Rozwoju sfinansowała w Beninie projekty np. utworzenie 108 klas i 3 nowych szkół, koszt projektu wyniósł około 15 mln Euro. W 2007 roku Agencja wraz z władzami Beninu wsparła finansową budowę 10 szkół tzw. „pilotażowych” obejmujących prawie całe terytorium państwa. Pierwsza tego typu szkoła powstała w Sègbé (południowy Benin), jej uroczyste otwarcie miało miejsce w kwietniu 2008 roku.

Realizowane projekty w ramach Funduszu mają także za zadanie ustanowienie ścisłej współpracy międzyuniwersyteckiej poprzez tworzenie partnerstw oraz wykorzystywania nowych technologii w obszarze komunikowania się, wymiany informacji. Przykładem dla projektu z tego obszaru może być ustanowienie projektu wspierającego badania naukowe realizowane przy współpracy uniwersyteckiej „Projekt: Państwa kontynentu afrykańskiego i Oceanu Indyjskiego”. Środki finansowe przeznaczone na ten projekt wynosiły 4,5 mln Euro. W 2007 roku zostało wybranych 50 projektów, trwających 18 miesięcy, w których udział wzięły uniwersytety z północnej i południowej części kontynentu afrykańskiego²⁵.

Celem Francji w obszarze Afryki, w tym Afryki Subsaharyjskiej jest nawiązywanie silnych relacji partnerskich w obszarze solidarności i długotrwałego rozwoju poprzez „zakorzenienie demokracji”, „racjonalne zarządzanie zasobami naturalnymi”, ale także „promowanie zrównoważonego rozwoju”, także w obszarze kultury.

Jak słusznie zauważa Xavier North, strategia wpływu stosowana przez Francję uległa istotnym zmianom, jeśli chodzi o podejście w jej realizowaniu. Przeszła ona ewolucję z polityki wpływu, poprzez politykę wymiany, aby dzisiaj stać się polityką współpracy między Francją a państwami Afryki Subsaharyjskiej. Jednak cel zagranicznej polityki kulturalnej Francji wobec tego regionu pozostaje nadal ten sam: oddziaływanie, mimo iż, obecnie pod tym działaniem realizuje się misje współpracy i pomocy rozwojowej, biorąc pod uwagę problemy, z którymi borykają się państwa Afryki Subsaharyjskiej²⁶.

Innym bardzo istotnym aspektem działań Francji w odniesieniu do państw afrykańskich jest kładzenie nacisku na budowę w tych państwach demokracji i tzw. „dobrych rządów”²⁷. Już na początku lat 90-tych prezydent F. Mitterrand

²⁵ *Programme de cooperation pour la recherche universitaire et scientifique;*

http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/FSP_CORUS.pdf [dostęp z dnia: 23.10.2015]; Państwa uczestniczące w projekcie: Dżibuti, Gabon, Gwinea, Namibia, Nigeria, Uganda, Tanzania, Czad, Tunezja, Afryka Południowa, Kenia, Mozambik, Republika Środkowej Afryki, Senegal.

²⁶ X. North, *Portrait du diplomate jardinier*, Le Banquet, le numero 11, 1997, <http://www.revue-lebanquet.com>, [dostęp z dnia: 21.10.2015].

²⁷ Według R. Kuźniara, „dobre rządzenie” – to nie tylko demokracja, lecz także poszanowanie zasady rządów prawa, sprawna administracja, lokalny samorząd, poszanowanie praw własności, brak korupcji,

stwierdził, iż jedynym odpowiednim modelem dla Afryki jest demokracja zachodnia²⁸. Od połowy lat 90-tych podkreślano, że nie ma to polegać na dokładnym wzorowaniu, że wprowadzany system demokratyczny sprawowania władzy, pluralizm, wolne wybory, wszystko to powinno zachować w sobie afrykańskie tradycje, bo *demokracja nie jest własnością jednego narodu, na wiele twarzy (...) powinna być budowana o własne tradycje, doświadczenia, historię i aspiracje*²⁹. Zdawano sobie sprawę, iż jest to proces długotrwały, dlatego też jednym z narzędzi stymulowania, sprzyjania temu procesowi jak podkreślał prezydent J. Chirac był język francuski jako „pas transmisyjny” wartości demokratycznych³⁰. Istotną rolę w tej kwestii odgrywała Organizacja Frankofonii. W tym celu w 1996 roku została utworzona specjalna instytucja Panafrkańskie Obserwatorium Demokracji, w ramach Organizacji Frankofońskiej. Najważniejszym zadaniem tej instytucji miało być podejmowanie działań na rzecz przestrzegania zasad demokracji, praw człowieka. Obserwatorium było przeznaczone dla wysokich urzędników z administracji państwowej³¹.

W odniesieniu do relacji ekonomicznych i finansowych pomiędzy Francją a państwami Afryki Subsaharyjskiej ważne miejsce zajmuje strefa monetarna franka CFA³². W momencie utworzenia Unii Francuskiej Francja w swoich afrykańskich koloniach wprowadza franka CFA. Jego wartość była wtedy sztywno określona w stosunku do franka francuskiego. Frank CFA służył do rozrachunków jedynie z państwami Unii Francuskiej, potem po utworzeniu w jej miejsce - Wspólnoty Francuskiej z nią. Początkowo kurs wymiany wynosił 1 CFA=1,70 FRF. Jednak taki parytet był uważany za zbyt wysoki, powodowało to brak możliwości konkurencyjnego eksportu, stosunkowo tani import. Parytet był więc kilkakrotnie zmieniany³³. Podpisanie układu stowarzyszeniowego z EWG w Jaunde w 1963

przejrzystość regulacji prawnych, szerokie uczestnictwo obywateli w życiu publicznych; patrz: R. Kuźniar, Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe, Warszawa 2000, s.94.

²⁸ F. Mitterrand, *Allocution à l'occasion de la seance solennelle d'ouverture de la Conférence des chef d'etat de France et d'Afrique*, La Baule, 20 juin 1990, <http://www.diplomatie.fr>

²⁹ J. Chirac, *Discours devant les deux Chambers reunites du parlement congolais*, Brazzaville, le 18 juillet 1996, <http://www.diplomatie.fr> [dostęp z dnia: 13.10.2015].

³⁰ J. Chirac, *Discours, Cotonou, le 2 décembre 1995*, <http://www.diplomatie.fr> [dostęp z dnia: 23.10.2015].

³¹ J. Chirac, *Discours devant les deux Chambers reunites du parlement congolais*, op.cit.

³² Nazwa CFA to spadek po dziedzictwie kolonialnym Francji w Afryce. CFA oznacza „colonie françaises d'Afrique” – Francuskie kolonie Afryki. Obecnie 15 państw stosuje CFA, są to były kolonie Francji: Benin, Burkina Faso, Czad, Gabon, Kamerun, Kongo, Mali, Niger, Republika Środkowej Afryki, Senegal, Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej oraz dwa państwa spoza tej strefy: Gwinea Bissau (była kolonia portugalska) i Gwinea Równikowa (była kolonia portugalska). Dzielą się one na trzy tzw. podstrefy, które posiadają swoje banki centralne: Zachodnioafrykańską Unię Gospodarczą i Monetarną (UEMOA) – należą do niej Benin, Burkina Faso, Gwinea Bissau, Mali, Niger, Senegal, Togo i Wybrzeże Kości Słoniowej; Wspólnota Gospodarcza i Monetarna Afryki Środkowej (CEMAC) – należa do niej Czad, Gabon, Gwinea Równikowa, Kamerun, Republika Kongo, Republika Środkowej Afryki; Komory.

³³ W 1948 roku zmiana wynikała z dewaluacji jaka miała miejsce we Francji (1 CFA=2 FRF); w 1960 roku z powodu przeprowadzenia denominacji we Francji (1 CFA=0,02 FRF); w 1994 roku po raz pierwszy zmiana była spowodowana bezpośrednio z potrzebami Afryki (1 CFA=0,01 FRF);

roku, spowodowało wprowadzenie zmian w funkcjonowaniu strefy, które polegało na zmianie rozliczania się z państwami EWG według cen światowych. W ten sposób zakończyło się również subsydiowanie przez Francję eksportu afrykańskiego. Francja poprzez ustanowienie strefy monetarnej franka CFA zyskała narzędzie wpływu politycznego jak i gospodarczego na państwa afrykańskie. Państwa te przystępując do tej strefy przekazały część swojej suwerenności na rzecz Francji. Ponieważ to ona kontroluje emisję, obieg, kurs franka CFA jak i również sprawy finansowe, sektor bankowy, politykę budżetową, inwestycyjną, gospodarczą³⁴. Państwa tej strefy są całkowicie ale dobrowolnie uzależnione w wymienionych obszarach od Francji. Strefa monetarna franka CFA ma zarówno duże znaczenie dla Francji, jak i państw afrykańskich. Od stycznia 1999 roku frank CFA był związany sztywnym kursem z euro za pośrednictwem franka francuskiego.

Po 1 stycznia 2002 roku gdy franka francuskiego zastąpiła wspólna waluta europejska Euro, frank CFA jest bezpośrednio związany z Euro. Porozumienia zawarte pomiędzy Francją i państwami afrykańskimi, będącymi członkami strefy pozostały w mocy³⁵. Frank CFA jest wymienialny po stałym kursie bez ograniczeń na Euro a francuski Skarb Państwa jest tego gwarantem. Francji udało się utrzymać narzędzie wpływu na cześć państw afrykańskich.

W latach 1991-1997 ponad 56,7% francuskiego eksportu kierowane jest do byłych francuskich kolonii w Afryce Subsaharyjskiej. Natomiast eksport byłych francuskich kolonii skierowany do Francji wynosił ponad 47,6% francuskiego importu z całej Afryki na południe od Sahary. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku największymi partnerami Francji były Republika Południowej Afryki, Nigeria i Wybrzeże Kości Słoniowej. W latach 1991-1997 na te trzy wymienione państwa przypadało 34,2% francuskiego subsaharyjskiego eksportu i 45% importu. Największym importerem francuskich towarów i usług w Afryce Subsaharyjskiej była Pretoria. Natomiast Abudża należała do największych subsaharyjskim eksporterów na francuski rynek³⁶.

Znaczenie afrykańskich partnerów handlowych dla Francji wiąże się z uzależnieniem jej od afrykańskich surowców. Afrykańskie złoża ropy naftowej mają znaczenie strategiczne dla interesów Francji.

w 1999 roku zmiana wynikała z wprowadzenia waluty Euro. Szerzej: B. Cabrillac, V. Hecquet, *Rétrospective des relations économiques et financiers entre la France et la Zone franc au cours de la dernière decennie*, "Bulletin de la Banque de France", le numéro 85, janvier 2001, s. 60.

³⁴ B. Cabrillac, V. Hecquet, *Rétrospective des relations économiques et financiers entre la...*, *op.cit.* s. 62-70.

³⁵ Część państw należących do Zachodnioafrykańskiej Unii Gospodarczej i Monetarnej planuje stopniowe odchodzenie od waluty Francka CFA i utworzenie własnej waluty o nazwie Eco, która w przyszłości miałaby być połączona z frankiem CFA. Początkowo wprowadzenie nowej waluty Eco było planowane na 2009 rok ale zostało przełożone.

³⁶ *Les entreprises françaises et l'Afrique*. XIe rapport CIAN 2000.

Państwa Afryki Subsaharyjskiej odgrywają znaczącą rolę w zaspokajaniu potrzeb surowcowych Francji, pochodzi z nich 100% uranu, 90% boksytów, 76% manganu, 57% miedzi, 55% fosforytów, 31% rudy żelaza. Na początku lat dziewięćdziesiątych około 70% ropy naftowej wydobywanej przez państwowy koncern Elf-Aquitaine pochodziło z państw Afryki Subsaharyjskiej³⁷. Wymiana handlowa z państwami Afryki Subsaharyjskiej jest bardzo korzystna dla francuskiego bilansu handlowego, w 2005 r. saldo między eksportem (5 379 mln euro) a importem (3 548 mln euro) było dodatnie i wyniosło 1 831 mln euro³⁸, co stanowiło prawie 30% dodatniego salda osiągniętego przez Francję. Francja importuje z Afryki subsaharyjskiej surowce i paliwa oraz produkty rolne i żywnościowe a eksportuje przede wszystkim towary wysoko przetworzone oraz inwestycje. Francja w latach dziewięćdziesiątych zajmowała zdecydowanie pierwsze miejsce wśród eksporterów do Afryki, ponad 12% światowego eksportu i pozycję tę utrzymuje nadal, w 2005 r. eksport na kontynent afrykański wyniósł 20 176 mln euro, co stanowiło znaczący procent eksportu kierowanego na ten rynek.

Dla wielu państwa afrykańskich Francja jest znaczącym partnerem gospodarczym, co wpływa na politykę Francji zarówno w sferze relacji politycznych jak i kulturalnych.

PODSUMOWANIE

Także w tekstach porozumień podpisywanych przez Francję z państwami Maghrebu dotyczących odzyskania niepodległości, zostały podpisane także porozumienia dotyczące współpracy kulturalnej i edukacyjnej. Dla nowopowstałych państw, podział na szkolnictwo kolonialne i narodowe, częściowo zarabizowane nie było sprawą wygodną. Jednak francuska pomoc na rzecz działań kulturalnych okazała się wówczas bardzo przydatna. Pozwoliła ona z jednej strony na zdobycie edukacji wielu dzieciom, w momencie kiedy brakowało w tych państwach wykwalifikowanej kadry. Z drugiej strony francuska pomoc stwarzała także pewne problemy. Zdobywanie wiedzy we francuskim systemie edukacyjnym spowodowało wychowanie młodych ludzi z byłych kolonii, „w duchu francuskiej kultury”, co wpływało na kultury narodowe tych krajów. Państwa Maghrebu starały się w podpisywanych porozumieniach z Francją w pewien sposób ograniczać jej

³⁷ G. Martin, *Continuity and change in Franco-African relations*, „The Journal of Modern African Studies” 1995, nr 1, za M.W. Solarz, *Francja wobec Afryki ...*, *op. cit.* s. 111.

³⁸ www.commerce-exterieur.gouv.fr [dostęp z dnia: 20.10.2015].

działalność
i językową.

kulturalną

Polityka dekolonizacji językowej państw postkolonialnych pomimo podejmowanych różnych działań nie przyniosła zakładanych efektów. Wiele państw afrykańskich nie ma nawet pomysłu jak tę sytuację zmienić. Europejskie mocarstwa podzieliły świat postkolonialny nie biorąc pod uwagę granic etnicznych. Powoduje to, iż trudno jest powrócić do języka macierzystego. Kolonializm wyrządził więcej szkód w kwestiach kulturowych niż politycznych czy ekonomicznych. Przed językiem kolonizatora nie ma ucieczki, system edukacji wprowadzany przez kolonizatora skradł ich własną tożsamość a zastąpił frankojęzyczną tożsamością opartą na lojalności wobec Francji. Elity przywódcze i społeczeństwa państw postkolonialnych nie zawsze są zainteresowane szukaniem drogi powrotu do języka macierzystego bo wolą naśladować dawne mocarstwo kolonialne, jego tradycje bo to one są dla nich wzorem, symbolem najwyższej kultury.

BIBLIOGRAFIA:

1. Cabrillac B., Hecquet V., *Rétrospective des relations économiques et financiers entre la France et la Zone franc au cours de la dernière decennie*, "Bulletin de la Banque de France", le numéro 85, janvier 2001.
2. Chirac J., *Discours lors de l'inauguration de l'Alliance française et de la reception de la communauté française*, Le Cap, 27 juin 1998.
3. Coste D., *Aspects d'une politique de diffusion du français, langue étrangère depuis 1945*. Matériaux pour une histoire, Paris 1984.
4. *Décret 2000-880 portant création du Fonds de Solidarité Prioritaire*.
5. *Décret 76-832 relatif à l'organistaion financière de certains établissements ou organisms de diffusion culturelle dependant du ministère des affaires étrangères*.
6. *Décret 98-66 portant création du Comité Interministériel de la cooperation international et du développement*, (J.O.n 31 du 6 février 1998).
7. Feuer G., *Les accords culturels passés par la France avec le nouveaux Etats d'Afrique noire et Madagascar*, "Annuaire français de droit international", volume 9, 1963.
8. Kessler M.-Ch., *L'aport de la culture à la diplomatie économique*, "Géoéconomie", hiver 2010-2011.
9. Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000.
10. Marcoux R., Gagné M., *La francophonie de demain: essai de mesure de la population appurtenant à la francophonie d'ici 2050*, "Cahiers québécois de démographie, volume 32, le numéro 2, automne 2003.
11. Piniou B., *L'action artistique de la France dans le monde*, Paris 1998.
12. *Rapport d'information Au nom de la commission des Affaires culturelles et de la commission des Affaires étrangères, de la defense et des forces armées sur la réforme de l'action culturelle extérieure. Le rayonnement culturel international: une ambition pour la diplomatie française*, le numero 458 (2008-2009), 10 juin 2009.
13. *Rapport d'information fait Au nom de la commission des Affaires sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger*, Louis Duvernois, le numero 91, 1 décembre 2004.

14. Roselli M., *Le projet politique de la langue française. Le role de l'Alliance française*, "Politics", le numéro 36, 1996.
15. Tétu M., *La Francophonie – histoire, problématique, perspectives*, Montréal 1992.

NETOGRAFIA:

1. *Appui la restructuration et l'harmonisation de l'enseignement superieur (ARHES)*; http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/FSP_Benin2.pdf
2. Chirac J., *Discours devant les deux Chambers reunites du parlement congolais*, Brazzaville, le 18 juillet 1996, <http://www.diplomatie.fr>
3. Chirac J., *Discours, Cotonou, le 2 decembre 1995*, <http://www.diplomatie.fr>
4. *La coopération culturelle, scientifique et technique entre la France et au Sénégal*; <http://www.diplomatie.gouv.fr>
5. Mitterrand F., *Allocution à l'occasion de la seance solennelle d'ouverture de la Conférence des chef d'etat de France et d'Afrique*, La Baule, 20 juin 1990, <http://www.diplomatie.fr>
6. North X., *Portrait du diplomate jardinier*, Le Banquet, le numero 11, 1997; <http://www.revue-lebanquet.com>
7. *Programme de cooperation pour la recherche universitaire et scientifique*; http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/FSP_CORUS.pdf

THE CULTURE AND FRENCH LANGUAGE AS INSTRUMENTS OF THE INFLUENCE OF FRANCE AND THEIR IMPACT ON POSTCOLONIAL STATES

Summary: *In the French diplomacy the French rayonnement culturelle de la France notion is being used for determining the cultural influences of France, which means the impact and 'cultural radiation' of France. France assumed that the language policy was an element of the civilizing mission. The educational system accompanied the expansion of the political and economic domination of European powers. The results of the linguistic imperialism of colonial empires are so deep that both, the imperialism and colonialism, caused more damages in the cultural area than in the political or economic field.*

Key words: *culture, French, influence of France, postcolonial states*
